

gledišta. Fokus zatim skreće na tezu da se „stvaranje svijeta“ ne odvija isključivo u narativima historiografskih djela, već i u odabiru riječi, odnosno koncepata koji se pojavljuju u historiografiji i koji su uglavnom vezani za europski kontekst i europsko povijesno iskustvo te nisu primjenjivi van njega. Predlaže stoga uvođenje novih koncepata kako bi se bolje mogla shvatiti logika funkcioniranja neeuropskih društava. Autor također navodi potencijalne probleme i poziva na refleksivnost pri upotrebi novih termina.

U desetom poglavlju („Global history for whom? The politics of global history“, str. 205–235) razmatra se problem svrhe i potencijalne političke upotrebe globalne historije u suvremenom društvu. Naglasak narativa prvenstveno je usmjeren na odgovaranje na pitanje za koga je točno namijenjena globalna historija. Ustvrdjuje se da ona služi da nas osvijesti o globalizaciji i pretvori u građane svijeta te – ukoliko je to gledište ispravno – znači li to da se svi povjesničari danas trebaju baviti globalnom historijom. Autor se potom bavi načinima na koje bi globalna historija mogla biti upotrijebljena za vlastitu legitimizaciju i isticanje. Nakon toga, razrađuje se pitanje je li globalna historija podređena globalizaciji s obzirom na to da joj stvara genealogiju te ju na taj način i propagira. Nadalje se razglaba koliko je globalna historija omogućila nizu dosad marginaliziranih gledišta da „isplivaju“ s obzirom na to da je u globalnoj historiji dominantna uloga anglosaksonskih institucija i pripadajućeg im jezika. Zaključno se raspravljaju potencijalne manjkavosti i intelektualna cijena bavljenja globalnom historijom. Poglavlje završava Conradovim mišljenjem da je globalna historija nužna za reformu znanja i promjenu institucija proizvodnje znanja te nudi svoju viziju budućnosti globalne historije.

Interpretacija koju Sebastian Conrad iznosi u knjizi prije svega je izvedena sustavno i s izrazitom akademskom ozbiljnošću. Djelo služi gotovo kao priručnik jer nudi sveobuhvatan pregled najvažnijih stavki globalne historije koje su očito predmet mnogobrojnih polemika. Usto nudi i primjere djela koja su se koristila dotičnom paradigmom i navodi na koji način su njihove interpretacije funkcionalne te što bi im mogle biti potencijalne manjkavosti i problemi. Nadalje, Conrad je svjestan problema i ograničenja globalne historije oko kojih treba biti oprezan i upućivanih kritika te ih nastoji konfrontirati. Zbog toga ovo teorijsko djelo funkcionira i kao kritika nove perspektive. Glavna kvaliteta djela je ustvari autorova perspektiva spram globalne historije. Vidljivo je naime da je Conrad njen veliki zagovornik, međutim on ju istovremeno i refleksivno promišlja te poručuje čitatelju da je globalna historija pristup, ali i disciplina koja je odraz modernog vremena, stoga ju je nužno promišljati. Autorov narativ je jasan i direktan te je zato knjiga gotovo jednako čitljiva i za članove akademske zajednice, kao i za širu publiku. Knjiga bi mogla biti posebno zanimljiva hrvatskoj historiografiji u kojoj se o globalnoj historiji tek počinje govoriti.

Igor Krnjeta

Luka Jakopčić, *Divljina s pečatom. Socioekološki sustav brodske Posavine u 18. stoljeću*, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod 2016, 346 str.

Plodna izdavačka aktivnost Podružnice Hrvatskog instituta za povijest u Slavonskom Brodu obogaćena je knjigom mladog povjesničara Luke Jakopčića (Varaždin, 1989.) koji vodi privatnu agenciju za savjetovanje u kulturi i ruralnom razvoju (Recider projekt). Rijetka je pojava da izdavač odluči objaviti diplomski rad nekog neafirmiranog autora, a o tome je upravo riječ u slu-

čaju ove knjige: radi se o neznatno izmijenjenoj verziji Jakopčičeva diplomskog rada obranjenog 2014. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu („Rijeka Sava i proturječja habsburške imperijalne periferije u 18. stoljeću“). Izdavač je opravdano odlučio da je studija dovoljno kvalitetna da se objavi u obliku knjige. U „Predgovoru“ (str. 9-11) je naznačeno da je tema knjige uloga rijeke Save u društvenom sustavu brodske Posavine u 18. stoljeću, otkuda dolazi socioekološki aspekt istaknut u naslovu. Preciznije, istražen je prostor aluvijalne nizine dvaju lukova Save sa zapadne i istočne strane Slavonskog Broda. Teorijski okvir knjige čine povijest okoliša, Lefebvrev koncept prostora i postavke škole analista, a shodno s time se u studiji promatra dugotrajni razvoj ekohistorijske funkcije Save u kontekstu komunikacije između panonske nizine i Dinarida. Figura u naslovu objašnjena je time da su svi antropizacijski zahvati onovremenih austrijskih vlasti predstavljali tek pečat, odnosno površni utjecaj na okoliš brodske Posavine i čitave Slavonije 18. stoljeća.

U odjeljku „Idejni okvir“ (str. 13-18) autor ustvrđuje da valjana ekohistorijska analiza mora biti sveobuhvatna, deantropizirana (lišena čovjeka kao njezina središta), transepohalna (s uračunatim dugim trajanjem, u ovom slučaju rijeke Save) i transdisciplinarna, a te je principe autor pokušao provesti u ovoj studiji. U poglavlju „Uvod“ (str. 19-27) postavlja se istraživačko pitanje, a to je koliko se socioekološki sustav brodske Posavine 18. stoljeća mijenjao kroz težnju za stvaranjem „socijalnodiscipliniranog, komunikacijski integriranog i okolišno antropiziranog prostora“ (str. 23). Prisavska je nizina kroz povijest uvijek bila pod enormnim utjecajem rijeke, a blizina granice i proizlazeće prekogranične perspektive istraživanja bile su povod za odabir baš tog prostora za temu knjige.

U poglavlju „Sava, temeljna odrednica prostora analize“ (str. 29-40) autor smješta Savu u njezin regionalni okvir i opisuje dosadašnji znanstveni interes za tu rijeku u državama kroz koje ona protječe. Iz navedenog se može zaključiti (bez iznenađenja) da je interes za proučavanje Save najveći u regionalnoj slavonskoj historiografiji, odnosno među istraživačima spomenute Podružnice u Slavonskom Brodu.

U poglavlju „Korijeni i dosezi tradicije: socioekološki sustav brodske Posavine oko godine 1700.“ (str. 41-80) prikazan je prijelaz iz 17. u 18. stoljeće s prilično opširnim opisom socioekološke situacije u brodskoj Posavini u osmanskome periodu s ciljem naznačivanja sličnosti i razlika između razvojnih procesa u prostoru kasnije osmanske i austrijske brodske Posavine, odnosno procesa koji su se nastavili bez obzira na promjenu režima i ratnu destrukciju. Autor kao bitnu odrednicu osmanskog razdoblja naznačuje vlaško transhumantno stočarstvo, koje će „kao skup autonomnih prostornih praksi, nerefektiranih službenim reprezentacijama prostora (npr. formalnim razgraničenjima), funkcionirati kao sredstvo elementarnog, egzistencijalnog dijaloga između povijesnih regija (peri)panonskog i dinarskog dijela savskog porječja.“ (str. 44) Vlaško stanovništvo osmanske Slavonije imalo je ulogu pridošlica „koji prelaze na zemljoradnju i privode agrikulturi nove, neiscrpljene površine zemlje“, čime su činili „bitan preduvjet rasta proizvodnje u uvjetima ekstenzivnog agrara, a time i općenitog demografskog i društvenog razvoja“ (str. 52). Rat od 1683. do 1699. uništio je društveno-gospodarski ustroj prosperitetne pokrajine i uzrokovao golem gubitak stanovništva. Izostanak utjecaja na stanje slavonskih šuma u spomenutom ratnom razdoblju ostavio je dovoljno vremena da se petnaestak godina kasnije stvori predodžba o neuređenoj slavonskoj divljini. Ona je djelomice bila argument za deforestaciju, koja je tijekom većeg dijela 18. stoljeća bila na početnoj razini: deforestacijski pritisak odrazio se tek na ponekim dostupnijim i strateški važnijim područjima, npr. posavskim i podravskim ravničarskim krajevima. Autor zatim stavlja prostor brodske Posavine u opći politički kontekst

Europe kraja 17. stoljeća i ustvrđuje da je austrijska vlast u potrazi za iskoristivim kapitalom kroz provođenje komorskog popisa 1698. krenula u procjenu vrijednosti premoćno ruralne Slavonije za svoje buduće državne pothvate, u isto vrijeme želeći disciplinirati tu „divlju“ pokrajinu. Vrlo kvalitetno urađeno habsburško-osmansko razgraničenje 1699. daje novo značenje Savi, koja od unutarnje rijeke ponovo postaje granica u okviru naznaka uspostavljanja buduće Vojne granice.

U poglavlju „Nadovezivanje ili nedoraslost? Socioekološki sustav brodske Posavine 1700.-1740.“ (str. 81-109) opisana je uspostava Vojne granice 1702. i naznačene su njezine glavne odrednice, među kojima važnu ulogu čini veoma slaba napućenost, zbog koje je bilo teško obrađivati neobrađene površine i odrađivati graničarske obaveze. Svejedno su austrijske ambicije antropizacije okoliša Granice bile ogromne i krenulo se s krčenjem šuma, kultiviranjem zemlje, ušoravanjem sela itd. U prvoj polovici 18. stoljeća zemljišno-agrarna struktura i dalje je ostala ekstenzivna i bez novih institucionalnih mjera. Slavonija i jugoistok Monarhije nisu mogli uživati u blagodatima jedinstvenoga protokapitalističkog tržišta jer su središnji državni prostori imali primat. Mirovni i trgovinski Požarevački ugovori 1718. ukazuju na važnost razvijanja trgovinske razmjene s Osmanskim Carstvom, a za Posavinu je najbitnija promjena bila početak prometnog iskorištavanja Save i prekosavskog 10-kilometarskog koridora dobivenog Požarevačkim mirom, iako je slavonska strana Save i dalje ostala generalno neiskorišten prostor. Graničarske obaveze stalno su rasle i uvelike su ovisile o privatnim interesima nadređenih časnika koji su graničare otvoreno eksploatirali; obaveze i porezi civilnog stanovništva, međutim, bili su mnogo teži.

U poglavlju „Paradigmatički izrazi socioekološkog sustava brodske Posavine u 18. stoljeću“ (str. 111-158) opisuje se imigracijsko povećanje stanovništva brodske Posavine u drugoj trećini 18. stoljeća. Sava od unutarnje opet postaje graničnom rijekom nakon Beogradskog mira 1739. Autor uspoređuje poplave u Posavini u 18. stoljeću s poplavama 2014. i opisuje promjene što ih je unijela borba protiv poplava i proizlazeća gradnja savskih nasipa u život lokalnog stanovništva. Pokazalo se da bez širih meliorizacijskih zahvata nasipi nisu mogli postići dugoročnu pouzdanost, pogotovo zato što su izgrađeni samo na pojedinim lokacijama uz rijeku – tako su posavski predjeli zapadno od Slavenskog Broda dobili cjelovit nasip tek pedesetak godina nakon istočnih predjela. Sustavna izgradnja nasipa 1780-ih godina proizašla je i iz potrebe za pojačavanjem uvjeta plovidbe Savom u korist riječnog tranzita robe. Autor je zatim obradio klimatske značajke posavskog prostora u 18. stoljeću povezujući ih s konceptom „malog ledenog doba“ i zaključio da ih je karakterizirala umjerenost i izraženost svakog od godišnjih doba. Tijekom 18. stoljeća Slavonija je patila od komunikacijske paraliziranosti uslijed pojave trajnijih kišovitih razdoblja. Sava kao prometnica dobivala je na važnosti s idejom o eksploataciji velikih rijeka i povezivanju jadranskih luka s ugarskom i balkanskom unutrašnjošću. Uviđanje prednosti plovidbe rijekama rezultirala je intenzivnom uspostavom državnih tijela namijenjenih unapređenju riječne plovidbe, ali je prometno stanje na Savi još i krajem 18. stoljeća bilo tegobno. Hidrotehnički radovi na Savi 1780-ih godina pokazali su da su „demografski potencijali Granice u tom trenutku još uvijek bili daleko od mogućnosti kritične razine antropogenog ovladavanja Savom“ (str. 153). Posavina je i dalje bila ograničena primitivnom agrarnom privredom, a jedino što se osjetno pojačalo bio je izvoz drvene građe od kraja 1780-ih.

U poglavlju „Prema stanju ‘divljine s pečatom’: socijalizacija prostora brodske Posavine u drugoj polovici 18. stoljeća“ (str. 159-229) govori se o procesu konfesionalizacije brodske Posavine s ciljem discipliniranja prostora, koje se očitovalo u širenju mreža župa i izgradnji crkvenih objekata. Taj je proces bio spor i „tek će kraj stoljeća donijeti gušće premrežavanje prostora brodske Posavine župnom organizacijom“ (str. 168). Uspostava jedinstvenoga sanitarnog kordona

za zaštitu od kuge uzduž austrijsko-osmanske granice od Jadrana do Karpata bio je veličanstven poduhvat, a njegova uspostava pokazala je kroz praksu gusto kontroliranih graničnih prijelaza da je gospodarska razmjena između habsburške i osmanske države u tom razdoblju bila vrlo skromna. Sredinom 18. stoljeća Slavonka je granica već dobrobrano bila „ustrojena kao precizno delimitiran, pseudo-državni prostor, obilježen vojno-birokratskom upravnom hijerarhijom koja ga je nastojala kapilarno proizvoditi i reproducirati kao veliku agrarnu i autarkičnu vojarnu.“ (str. 191) Zato je začudno da je vlastima trebalo dugo vremena da „discipliniraju“ razbojništvo diljem pokrajine, tragovi kojih će ostati vidljivi i u narednom razdoblju. Ušoravanje posavskih sela, koje je bilo najdinamičnije od kraja 1760-ih do polovice 1780-ih godina, trajalo je vrlo sporo za svako pojedino selo, ponegdje i tijekom više desetljeća. Jozefinske zemljišne izmjere 1780-ih godina bile su „ambiciozne projekcije budućnosti, u kojoj je sva zemlja trebala biti maksimalno i na transparentan način iskorištena.“ (str. 214) Što se tiče krčenja šuma, autor zaključuje da su ona poduzimana „nakon većih demografskih kontrakcija sredinom 16., krajem 17., pa dijelom i sredinom 18. stoljeća“ (str. 215). Autor ustvrđuje i da sve do početka 19. stoljeća nije bilo dovoljno radno sposobnog stanovništva, tehničkih preduvjeta i ekonomskih poticaja za snažniju eksploataciju slavonskih šuma, osim na ranije spomenutim pristupačnijim zonama. Rast slavonskog agrara oko 1800. proizlazio je ponajprije iz kvantitativnih metoda: porasta stanovništva, stočnog fonda i oranica. „Kvantitetu kakvu je moglo generirati graničarsko društvo (...) plodne su i prostrane zemlje poput Slavonije i Srijema i dalje s lakoćom upijale, onemogućavajući joj da se koncentrira i pretoči u kvalitetu.“ (str. 219-220) Modernizacijske težnje nisu bile dovoljno snažne da discipliniraju Slavoniju, ali su položile temelje sustava koji će vrhunac doživjeti u 19. stoljeću.

U „Zaključku“ (str. 231-234) se autor pozvao na tezu s početka knjige, o potrebi pisanja ekohistorije na principima interkontekstualnosti i interdisciplinarnosti. Može se zaključiti da je ovo djelo uspjelo u tome smislu, jer se navedene odlike mogu pronaći posvuda u studiji. Autor najprije sustavno prikazuje širi europski i habsburški kontekst, a zatim uredno prelazi na hrvatski i slavonski kontekst i lokalnu problematiku. U knjizi se u svakom poglavlju može pronaći pregršt kvalitetnih i raznovrsnih tablica, karata, izračuna i pronicljivih pretpostavki. Vidljiva je autorova teorijska potkovanost i već izgrađen, pitak stil. Kao negativna strana knjige, međutim, može se navesti autorova navada da na pojedinim mjestima figurativnom izražavanju podređuje argumentaciju i tako zamagljuje smisao iskaza. Bez obzira na to, ova je knjiga kvalitetan doprinos hrvatskoj i slavonskoj povijesti okoliša i nadam se da će poslužiti kao poticaj za pisanje sličnih studija o drugim hrvatskim krajevima.

U knjizi se još nalazi zaključak na engleskom jeziku („Summary“, str. 235-236), „Vizualni prilozi“ (str. 237-286), „Ostali prilozi“ (str. 287-304), „Izvori i literatura“ (str. 305-330), „Kazalo osobnih imena“ (str. 331-338) i „Kazalo geografskih pojmova“ (str. 339-346).

Andelko Vlašić

Nikola Cik, *Ekohistorija Đurđevca i Virja u drugoj polovini 18. stoljeća*, Meridijani, Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju, Ogranak Matice hrvatske u Đurđevcu, Samobor–Zagreb–Đurđevac 2016, 352 str.

U nakladi izdavačke kuće Meridijani uz suizdavaštvo Društva za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju te Ogranak Matice hrvatske u Đurđevcu objavljena je knjiga Nikole Cika *Ekohisto-*